

Treballs de la Societat Catalana de Geografia, núm. 78, desembre 2014, p. 181-186
ISSN: 1133-2190 (ed. impresa); 2014-0037 (ed. digital)
URL: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>

Crònica de la visita al jaciment del Born i barri de la Ribera

Josep Oliveras i Samitier

El passat 8 de febrer la Societat Catalana de Geografia realitzà la visita al jaciment arqueològic del Born i el passeig pel barri de la Ribera. Es va creure que amb un sol grup de 15 persones, que és el màxim admès per visitar les restes arqueològiques, n'hi hauria prou, però davant la gran demanda es van haver de fer dos grups, un de matí i un altre de tarda, amb un total de 35 persones, i encara hi hagueren associats que restaren sense poder accedir al recinte, raó per la qual hi ha el propòsit de repetir el programa. També algun soci que no pogué entrar al jaciment s'afegí al recorregut pel barri.

Al matí la visita al jaciment va ser a les deu hores del matí, i en acabar aquesta, d'una durada aproximada d'una hora, s'emprengué la passejada pel barri, mentre que a la tarda es començà a les quatre pel passeig i a les sis de la tarda es visitaven les restes del Born. Els itineraris seguits pel barri en els torns de matí i tarda no foren exactament els mateixos, ja que al matí es disposà de més temps. La visita al jaciment va ser conduïda per una de les guies de *El Born Centre Cultural*, mentre que l'itinerari i explicació del barri de la Ribera va anar a càrrec del president de la Societat.

El jaciment del Born, situat sota l'estructura de l'antic mercat del seu nom, és el resultat de la capitulació de la ciutat de Barcelona en la guerra dita de Successió, i de la destrucció de bona part del barri de la Ribera per a la construcció d'una ciutadella militar, entre els anys 1716 i 1718. Per aixecar la Ciutadella s'hagué d'aplanar el terreny, la qual cosa significà que els espais que estaven per sota del nivell bàsic establert, com era el cas del recorregut del rec Comtal i de l'antiga riereta i després claveguera del Merdançar s'hagueren de reomplir, i per tant no calia enderrocar la totalitat de les parets de les cases, i sí cobrir de runa els buits que quedaven. Quan la ciutat pogué

enderrocar les muralles i l'espai de la Ciutadella va ser retornat a l'Ajuntament es va concebre la construcció a l'espai que ens ocupa d'un mercat, obra de l'arquitecte Josep Fontseré i de l'enginyer Josep M. Cornet, el qual es va inaugurar el 1876 i va continuar com a mercat per compres al detall fins l'any 1921, en què es convertí en el mercat majorista de fruites i verdures de Barcelona fins l'any 1971, que va ser traslladat a l'actual Mercabarna, a la Zona Franca.

El desocupat mercat del Born quedà sense un ús fix i solament serví per alguns actes públics i exposicions, com la famosa de "Catalunya, la fàbrica d'Espanya", promoguda pels professors Jordi Nadal i Jordi Maluquer i celebrada el 1985, finalment semblà que el seu ús podia ser el de convertir-se en la biblioteca provincial de Barcelona, però justament en excavar per construir els nous fonaments aparegueren les restes del 1714, i després d'alguns dubtes i d'una campanya pública per preservar-les es va decidir convertir l'espai de l'antic mercat en El Born Centre Cultural.

El jaciment arqueològic que visitarem ocupa 8.000 m² i és només una petita part de les restes que encara queden soterrades sota les construccions i la trama urbana actual. En conjunt l'exposició permet veure part d'onze illes de cases, de nou carrers, de cinquanta-tres cases i d'un tros del rec Comtal.

El recorregut, gràcies a les explicacions de la guia, es va fer molt interessant, podent observar els diferents tipus d'edificacions, les cases més antigues i les més modernes, les de petita superfície, com eren les del barri de pescadors o els casals importants com el del baró de Sant Vicenç i les cases dels Boxadors. Ben remarcable el pont sobre el rec Comtal i l'antic carrer central que menava al Pla d'en Llull, amb els seus empedrats i els materials que aprofitaven per fer-los, com antigues rodes de molí; el carrer de Ventres, amb els indicis dels llocs on hi havia hagut passarel·les per travessar el rec Comtal; restes d'escales, pous morts i cisternes; marques al paviment per poder jugar al tres en ratlla o roderes marcades pels carruatges. Especial interès el de l'Hostal de l'Alba, la taverna de la casa Colomer, o el recinte de la casa Boxadors on es pot observar l'espai destinat a la combustió i destil·lació del vi per transformar-lo en aiguardent, activitat a la que es dedicaven els cònsols holandesos Arnold Jaeger i Johan Kies, el qual havia adquirit les vinyes i el castell de Vila-seca.

El passeig per l'antic barri de la Vilanova de Mar o de la Ribera s'inicià al mateix Born, on s'exposà com era aquella part de la ciutat, cenyida per les velles muralles amb els baluards que des del de Jonqueres i bastió de Sant Pere, pel del Portal Nou i pel del convent de Santa Clara amb la torre de Sant Joan, anaven a trobar el mar al baluard de Llevant. Aquest sector va ser l'escollit pel duc de Berwick per atacar la ciutat, ja que en ser el sòl de naturalesa sorrenca era molt més fàcil obrir trinxeres i minar les defenses. Amb la capitulació de Barcelona i l'edificació de la fortalesa militar amb la corresponent esplanada, l'anomenada Ciutadella, es va obligar a enderrocar unes 1.000 cases, van des-

aparèixer totalment o parcialment 42 carrers i es va desplaçar prop del 20% de la població. Cases que hagueren d'enderrocar els mateixos propietaris sense cap dret a indemnització.

En grup ens dirigírem primer cap a l'avinguda del Marquès de l'Argentera per exposar com seria l'espai marítim del 1700 amb el seu port vell; a continuació seguírem pel carrer del Rec, per on el rec Comtal anava a parar al mar, i poder observar les cases amb els porxos i el que queda de les casetes de la iniciativa del general Lancàster a finals del XVIII. També poguérem comprovar la diferència entre la trama urbana de la part de la ciutat que va ser enderrocada i la de la trama antiga. Fent giragonses passàrem pel carrer Bonaire que ja havíem trepitjat al jaciment del Born i anàrem cap a la plaça de les Olles, amb una casa amb voladissos i la casa modernista dissenyada per Enric Sagnier. Pel Fossar de les Moreres, on hi havia l'Hostal de Santa Eulàlia i hi tocaven els patis del Palau Reial Menor, anàrem cap al carrer de les Caputxes i es comentà l'augment dels voladissos i arcs sobre els carrers, conseqüència de la densificació de la ciutat emmurallada. Entràrem pel carrer de l'Argenteria fins el carrer de Basea, on poguérem admirar les restes d'antics palaus, el més important dels quals, amb una torre notable, era el 1714, segons l'Albert Garcia-Espuche, propietat del noble austriacista Gaspar de Berart i de Cortada, capità de la Coronela. Donàrem la volta a Santa Maria del Mar pel carrer de Sombrerers, on ens fixàrem en els esgrafiats de la casa Gispert, una entre altres que vàrem veure i que utilitzaven aquest sistema decoratiu de les façanes.

A la placeta d'entrada al carrer Montcada comentàrem la formació del barri, a partir de dos camins que sortien de l'antic portal Major de les muralles del segle XIII situat a la plaça de l'Àngel. El camí de mar, que és l'actual carrer de l'Argenteria, i el camí de la Bòria i Corders, que era el camí que menava cap a França i a Roma. Al llarg del primer es formaria la Vilanova de la Mar on hi havia l'església de Santa Maria de les Arenes, mentre que al llarg de l'altre camí es formaria la Vilanova del Mercadal o de la Bòria. La unió entre els dos ravals es travaria a través del carrer de Montcada per on més o menys discorria la riereta del Merdançar. El carrer Montcada l'urbanitzaria aquesta família noble a partir dels terrenys donats per Berenguer IV a Guillem Ramon de Montcada per l'ajut al comte en la conquesta de Tortosa.

No entràrem directament al carrer esmentat, sinó que altre cop pel passeig del Born seguírem pel de Flassaders per tal de veure l'entrada principal de la Seca o fàbrica de moneda pel Principat de Catalunya, amb el prepotent escut borbònic a la façana, i que encunyà diners fins en temps del regnat d'Isabel II. D'aquí pel carrer de la Cirera i l'Arc de Sant Vicenç altre cop al de Montcada, on es comentaren les característiques dels palaus gòtics catalans, amb les finestres coronelles, la galeria del pis superior i la torre lateral. També es passà revista a la propietat i destí dels diferents casals i famílies que els ocuparen, amb especial atenció al número 20 o Palau Dalmases, on tingué la seu la Societat Catalana de Geografia i que en temps de l'arxiduc va ser embellit pel seu pro-

pietari Pau Ignasi de Dalmases, marquès de Vilallonga, fundador de l'Acadèmia dels Desconfiats i ambaixador de la Generalitat de Catalunya a Madrid i a Londres.

Pel carrer de la Barra de Ferro, on es pogué comprovar la rehabilitació i transformació en museu d'un altre palau (el Gomis), seguïrem cap el de Vigatans i carrer de la Carassa, per una cara esculpida en pedra d'una senyora que decora el xamfrà d'una casa assenyalada com a prostíbul. Travessarem el carrer Princesa i per la plaça de la Llana i carrer de Corders anarem a la plaça d'en Marcús on hi ha la capella del seu nom, del s. XII, i sota l'advocació de la Mare de Déu de la Guia, ja que d'aquesta plaça i immediacions, des de l'edat mitjana i fins a finals del XIX, era el lloc de sortida de correus i diligències. En els seus entorns hi havia nombrosos hostals, dels quals encara en queda algun record. A banda i banda del carrer d'Assaonadors es pogué contemplar el que queda de la casa del gremi, amb la imatge del seu patró Joan el Baptista, i a l'altra banda el palau gòtic dels segles XIII i XIV que va ser de la família Massanet i el 1714 era de Josep Puigxuriquer que controlava el negoci de les ametistes del Montseny; un bell palau transformat ara en un estrany museu del Mamut, en mans d'una empresa russa que s'ha dedicat al comerç d'importació d'objectes de luxe.

Aquí es donà per acabat l'itinerari, en el qual es comentaren moltes més coses del barri de la Ribera, com la tipologia dels edificis artesanals, el paper del rec Comtal en l'establiment d'activitats preindustrials, les activitats artesanes i comercials que sorgiren al barri, la seva població, la transformació del barri com a conseqüència de la formació de l'eixample, les migracions espanyoles d'abans i després de la guerra civil, les noves migracions al barri, la *gentrification* de determinats sectors del mateix, les operacions de rehabilitació, etc., sense deixar de banda el tema de la transformació radical de part de la Ribera com a conseqüència del 1714.

Qui signa la crònica, com a part implicada, no té una noció exacta del grau de satisfacció experimentat pels consocis que s'avingueren a inscriure's en l'activitat, hom té la sensació que potser van acabar una mica atabalats, com el propi guia, però és que el barri, les seves cases i el jaciment del Born, acumulen tanta història, tants esdeveniments, que és interessant que les persones amb inquietuds per la nostra geografia i història urbana puguin conèixer, per tal de transmetre a d'altres persones, a la vegada, els coneixements i estima a la ciutat de Barcelona. El tricentenari ha servit no només per recordar un passat sinó per fer Geografia urbana i històrica.

Fotos: J. Oliveras

Fotos: J. Oliveras